

Elżbieta Piotrowska

Przemiany kulturalne na ziemi koszalińskiej

Rocznik Towarzystwa Literackiego imienia Adama Mickiewicza 10, 111-117

1975

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Elżbieta Piotrowska

PRZEMIANY KULTURALNE NA ZIEMI KOSZALIŃSKIEJ

Tradycyjna kultura ludowa a neoregionalizm

Kształtujące się społeczeństwo polskie na Ziemiach Odzyskanych odczuwało od samego początku potrzebę nawiązywania do tradycji zapewniających poczucie ciągłości kulturalnej na nowych terenach. Wśród elementów spuścizny kulturalnej w Koszalińskim zwracano uwagę zarówno na słowiańskie i polskie przekazy archeologiczne i historyczne z okresu średniowiecza, jak i na tradycje kulturalne polskiej ludności rodzimej, zwłaszcza Krajniaków złotowskich, Kaszubów bytowskich i Słowińców oraz tradycyjną kulturę ludową osadników związaną z regionem, z którego pochodzili (Mazowszem, Wielkopolską, Kujawami itp.).

Analizując słowiańskie i polskie przekazy historyczne, archeologowie zwracali główną uwagę na zagadnienie ciągłości prasłowiańskiego osadnictwa oraz znaczenie wyników swych badań dla procesów stabilizacji społeczeństwa na ziemiach, które powróciły do Macierzy. Przez wiele lat te zagadnienia wzbudzały znaczne zainteresowanie szerokich warstw osadników¹. Upowszechnianie tradycji kulturalnych polskiej ludności rodzimej ma z kolei istotne znaczenie dla zachowania związków współczesnej kultury regionu ze spuścizną kulturalną Polaków żyjących na tych terenach przed ich wyzwoleniem w 1945 r.² O ukształtowaniu kulturalnego oblicza Ziemi Odzyskanych zadecydowało jednak początkowo głównie zróżnicowane pochodzenie regionalne osadników, których życie kształtowało się m.in. w ramach tradycyjnej kultury ludowej. W artykule niniejszym zwrócono w związku z tym uwagę na znaczenie tradycji (zwłaszcza tradycyjnej kultury ludowej) oraz rozwój neoregionalizmu, co oczywiście

stanowi tylko fragment szerokiej problematyki przeobrażeń kulturalnych regionu.

Tradycyjnej kulturze ludowej w Polsce poświęcono bogatą literaturę. Problemy zachowania i przemiany wielu elementów tej kultury w nowej sytuacji osadników na wsi w Koszalińskim przedstawiono zwłaszcza w pracy zbiorowej: *Stare i nowe w kulturze wsi koszalińskiej*³.

Pomorze Zachodnie, tak jak i całe Ziemie Odzyskane, stało się po wojnie nową ojczyzną dla milionów Polaków: osadników przybyłych z różnych stron kraju, repatriantów ze wschodu i zachodu oraz reemigrantów powracających często po wieloletniej tułaczce. Ludność ziem zachodnich i północnych stanowi ze względu na swe pochodzenie terytorialne prawdziwą mozaikę. W tej dziedzinie Pomorze Zachodnie (byłe województwa koszalińskie i szczecińskie) wyróżnia się nie tylko w porównaniu do ziem dawnych, ale także spośród innych terenów Ziemi Odzyskanych. Na Śląsku Opolskim, Mazurach czy Ziemi Lubuskiej dominuje ludność rodzima lub przybysze z określonego terenu przedwojennej Polski. Natomiast prawie całe Pomorze Zachodnie stanowi „mieszankę osadniczą”, w której nie przeważa żadna z grup regionalnych⁴.

Zróznicowane pochodzenie terytorialne ludności wywierało ujemny wpływ nie tylko na kształtowanie się społeczności lokalnych. Nie sprzyjało ono także kultywowaniu odziedziczonych tradycji⁵. Osadnicy przyjeżdżali wprawdzie na ogół z terenów wiejskich, gdzie folklor ludowy był zazwyczaj jeszcze zachowywany, tu jednak woleli nie wyróżniać się. Powodowało to pewną konsolidację, ale w oparciu o konformizm ograniczony jedynie do wspólnych elementów kulturowych⁶.

Wielu pracowników kultury sądzi, że pilnym obecnie problemem jest określenie miejsca i znaczenia, jakie miała kultura ludowa w kulturze narodowej oraz sposobu wykorzystania jej bogactwa dla dalszego rozwoju kultury polskiej⁷. Zwolennicy badań nad tradycjami kulturalnymi narodu czy poszczególnych regionów rzadko są dziś tradycjonalistami; nie chodzi im bowiem o kult przeszłości, ale raczej o upowszechnianie odpowiedniego wyboru treści z tej przeszłości, dostosowanego do aktualnych potrzeb i sytuacji⁸. Kształtowanie kultury polega na kontynuacji oraz aktualizowaniu tych wartości dotychczasowego dorobku społecznego, które odpowiadają współczesnemu społeczeństwu, a równocześnie odchodzi się od tradycji stanowiących przeżyte formy i treści⁹. Wielu działaczy myśli nawet tylko o tym, aby nowe, istotne treści upowszechniać sprawniej, uwzględniając czy nie zrażając przywiązania do drugorzędnych upodobań tradycyjnych, co oczywiście dalekie jest od tradycjonalizmu. Nawiązywać do tradycji — to nie znaczy zachęcać do bezmyślnego konformizmu grupowego (środowiskowego czy regionalnego),

ale raczej proponować przywiązanie do wypróbowanych elementów spuścizny kulturalnej¹⁰.

Obecnie szybkie tempo rozwoju technicznego i ekonomiczno-społecznego radykalnie przeobraża życie jednego pokolenia. W tej sytuacji wyraźnie dezaktualizują się stare wzory, tym bardziej że dynamiczny postęp dystansuje osiągnięcia przeszłości. W dziedzinie kultury w ślad za osiągnięciami techniki kształtuje się nowa orientacja: dążenie do odrzucenia wzorów przeszłości i życia na wskroś nowocześnie, racjonalnie¹¹.

Wiele elementów kultury ludowej zanika w związku z upadkiem samowystarczalnego gospodarstwa chłopskiego, w którym wytwarzano na potrzeby rodziny niemal wszystkie przedmioty, objawiając przy ich wykonywaniu zamiłowania artystyczne oraz wiążąc z tym pewne aspiracje społeczne w środowisku.

Nowoczesność wkracza na wieś w związku ze zmianami w pracy i warunkach bytowych ludności oraz przez adaptację miejskich wzorów kulturowych. Nowa kultura wsi kształtuje się więc zarówno pod wpływem zmian w życiu i sposobach gospodarowania, jak też w związku z przenikaniem różnych elementów kultury miejskiej. Dynamika rozwoju życia kulturalnego naszej wsi jest związana także z upowszechnieniem środków masowego komunikowania i treści kultury masowej, a więc podlega tym samym czynnikom, co rozwój kultury ludności miejskiej¹².

Zasiedlenie i zagospodarowanie Ziemi Odzyskanych stanowiło okazję do szerokich porównań i konfrontacji dorobku kulturowego i stylu życia mieszkańców różnych części Polski. To spotkanie przedstawicieli odmiennych kultur regionalnych było także próbą ogólnonarodowej konsolidacji, przewyżczającej antagonizmy dzielnicowe. Zderzenie różnych wzorów kulturowych miało początkowo charakter konfliktowy. Stopniowo zmniejszała się moc obowiązująca tradycyjnych nakazów, wzrastało przekonanie (poczucie) o ich względnej wartości. Obecnie wiele elementów tradycyjnej kultury regionalnej zachowało się w formie relikwów traktowanych jako odświętna ozdoba i urozmaicenie codziennego życia, kierowanego bardziej racjonalnymi wzorami współczesnej kultury¹³.

Wśród procesów ważnych dla kształtowania kultury w naszym kraju wzrasta znaczenie neoregionalizmu. Współczesny regionalizm różni się od dawnej regionalnej kultury ludowej, jak też tradycyjnego ruchu regionalnego, w którym obok pietyzmu dla rodzimych tradycji (szczególnie folkloru) dominował często partykularyzm przyczyniający się do utrzymywania antagonizmów dzielnicowych. Tradycyjny ruch regionalny reprezentował wiele twórczych wartości: krzewił oświatę na wsi, inicjował badania etnograficzne czy historyczne. Zróżnicowana terenowo kultura ludowa kształtowała się w toku wielowiekowego procesu historycznego. Natomiast współczesne dyferencjacje regionalne są w dużym stop-

niu związane z rozwojem instytucji kulturalnych oraz zdecentralizowaniem administracji, co przyczyniło się do rozbudzenia aktywności kulturalnej, zwłaszcza inteligencji, o zróżnicowanym terenowo charakterze.

W rozwoju współczesnego regionalizmu obok instytucji kulturalnych podległych terenowym organom władzy zasadniczą rolę odgrywa także ruch społeczny, występujący głównie w formie stowarzyszeń regionalnych i lokalnych. Większość z nich powstała po 1956 r., co potwierdza związek tego ruchu z decentralizacją administracji oraz popaździernikowym ożywieniem środowisk inteligenckich i inicjatywy terenowej. Nadal jednak działa również szereg towarzystw regionalnych o długoletnich tradycjach, stanowiąc żywy pomost między starszym i nowym nurtem ruchu regionalnego¹⁴.

Neoregionalizm nie jest zwrócony głównie w stronę przeszłości. Ważną jego cechą jest raczej kształtowanie nowych elementów kulturowych. Ruch regionalny wpływa na rozwój inicjatywy ludności, zwłaszcza na terenach odzyskanych, na których poza rodzimymi środowiskami nie zachowały się tradycyjne formy współdziałania społecznego. Nawiązując do tradycji, ruch ten koncentruje się w dużym stopniu wokół wydawania i propagowania piśmiennictwa o regionie. Upowszechnienie wiedzy o regionie stanowi ważny czynnik wpływający na zaangażowanie szerokich mas w sprawy bliżej związane z ich życiem a przez to również na spójność i stabilizację oraz szybszy rozwój kulturalny i gospodarczy społeczności lokalnych. Programując np. rozwój koszalińskiej kultury regionalnej należy oczywiście korzystać m.in. z tradycyjnej sztuki ludowej Słowińców, Kaszubów bytowskich czy Krajniaków złotowskich, jako elementów wzbogacających kulturę nowoczesną.

Mimo zanikania regionalnej kultury ludowej i zróżnicowania kulturalnego różnych środowisk zawodowych utrzymuje się jednak społeczność lokalna (zwłaszcza na wsi i w mniejszych miastach) oraz pewne dyferencjacje regionalne. Dlatego też schematy społeczności lokalnych i regionalnych, podobnie jak małych grup i masowego społeczeństwa, mogą wspólnie pełnić rolę pożytecznych narzędzi analizy; odpowiadające im formy społeczne faktycznie bowiem współlistnieją w złożonym społeczeństwie współczesnym¹⁵. Przewiduje się zwykle, że w przyszłości panować będzie niepodzielnie kultura uniwersalna oraz powszechny uniformizm. Tendencje uniwersalizacji i uniformizacji życia społeczno-ekonomicznego oraz wielu innych zjawisk kulturowych są związane ze standaryzacją produkcji, rozwojem komunikacji, handlu i turystyki oraz (a może przede wszystkim) oddziaływaniem środków masowego przekazu. Czynnikiem utrzymującym kulturę w stanie płodnego zróżnicowania mogą się jednak okazać także w przyszłości dystynkcje regionalne¹⁶.

Kontrowersje dotyczące charakteru współczesnej kultury regionalnej

mają ważne znaczenie praktyczne, choć zagadnienia neoregionalizmu nie odgrywają oczywiście tak dużej roli jak do niedawna tradycyjna kultura ludowa. Analizując problemy regionalizmu współczesnego, główną uwagę zwraca się na właściwy wybór celów i form działania rozbudowanej sieci instytucji kulturalnych¹⁷.

Problemy kultury regionalnej mają nadal istotne znaczenie także dla szerokiego kręgu społeczeństwa. W sprawach ogólnoludzkich uczestniczymy w dużym stopniu poprzez kulturę swego narodu. Analogicznie w życiu narodu znaczna część społeczeństwa bierze udział poprzez swą grupę regionalną. Jednostka uczestnicząca w życiu ogólnonarodowym nie przestaje również współcześnie być członkiem jakiejś społeczności lokalnej, która nadal pełni ważną funkcję w przekazywaniu dorobku kulturalnego i życiu codziennym¹⁸. Poznanie i zrozumienie spraw bliskich ułatwia orientację w szerszym świecie, a przywiązanie do rodzimej kultury i związek uczuciowy ze środowiskiem są ważnymi elementami patriotyzmu.

Przypisy

¹ Por. H. Janocha, *Znaczenie badań archeologicznych dla procesów integracyjnych w: Rozwój kultury regionalnej w województwie koszalińskim*. Praca zbiorowa pod red. E. Piotrowskiej (w druku).

² Materiały historyczne dla opracowania tego zagadnienia przedstawił Andrzej Czuchowicz w artykule: *Z kart historii kultury polskiej*, opublikowanym w pracy zbiorowej: *Z zagadnień kształtowania kultury*. Opublikowano także szereg materiałów o kulturze ludności rodzimej. M.in. Ryszard Kukier przedstawił informacje etnograficzne o życiu Kaszubów bytowskich, Bożena Stelmachowska badała kulturę Słowińców, a Zygmunt Zagórski analizował gwary Krajny. Zob. *Bibliografia w: Z zagadnień kształtowania kultury w województwie koszalińskim*. Praca zbiorowa pod red. E. Piotrowskiej. Koszalin 1974, s. 187 - 190.

³ *Stare i nowe w kulturze wsi koszalińskiej*. Praca zbiorowa pod red. J. Burszty. Poznań 1964, ss. 275; Z. Piotrowski, *Znaczenie tradycyjnej kultury ludowej polskich grup regionalnych dla rozwoju społecznego Ziemi Zachodnich*, Biuletyn WDK. Koszalin 4/1961, s. 12 - 15.

⁴ Na podstawie spisu powszechnego w 1950 r. ustalono, że w woj. koszalińskim było 8% ludności autochtonicznej. Wśród ludności napływowej 25% stanowili repatrianci z terenów włączonych do ZSRR. Z województw bydgoskiego i kieleckiego pochodziło po 11% osadników, 9% — z lubelskiego, 8% — z rzeszowskiego, po 7% — z warszawskiego i łódzkiego, po 3-5% z ziem dawnych województw gdańskiego i poznańskiego oraz z Warszawy. Po 1-2% ludności przybyło z krakowskiego, z ziem dawnych województw białostockiego i katowickiego, z Łodzi oraz z zagranicy (głównie reemigranci). Tak więc zasadnicza mieszanica osadnicza województwa była złożona z przybyszów z przeszło dziesięciu województw przedwojennej Polski. Inny charakter miały w województwie koszalińskim ziemie dawnego

Pogranicza, szczególnie powiat złotowski i bytowski o dużym procencie ludności autochtonicznej, oraz w województwie szczecińskim powiat chojeński zasiedlony w większości przez repatriantów z ZSRR. W kilkunastu powiatach Pomorza Zachodniego 20 - 50% osadników stanowili repatrianci, którzy pochodzili jednak z kilku województw międzywojennego państwa polskiego, a więc nie z jednej grupy regionalnej. Por. *Pochodzenie terytorialne ludności Ziemi Zachodnich w 1950 r.* Oprac. L. Kosiński, Warszawa 1960, s. 38 oraz tabelę nr 2 i mapę nr 16.

⁵ Podział administracyjny nie jest oczywiście równoznaczny z etniczną regionalizacją. Dlatego też pochodzenie terytorialne ludności ustalone na podstawie zamieszkania w 1939 r. w poszczególnych województwach ma tylko orientacyjne znaczenie. Problematyka regionów etnograficznych w Polsce ma dość szeroką literaturę m.in.: J. S. Bystroń, *Ugrupowania etniczne ludu polskiego*. Kraków 1925; J. Obrębski, *Problem grup etnicznych w etnografii i jego socjologiczne ujęcie*. „Przegląd Socjologiczny” 1936, t. 4; J. Gajek, *Polski atlas etnograficzny*. Lublin 1947 oraz *O mechanizmie powstawania regionów etnograficznych*. „Biblioteka Etnografii Polski”. T. 10 poświęcony VII Kongresowi w Moskwie w 1964 r.

⁶ Z. Piotrowski, *Społeczno-demograficzne i kulturalne przeobrażenia Kołobrzegu*. „Przegląd Zachodnio-Pomorski” 1965, nr 2, s. 83.

⁷ Z. Szyfelbejn, *Zbiór wiadomości o tradycyjnej kulturze ludowej w Polsce*. Warszawa 1960, s. 7. Zob. też J. Damrosz, *Kultura ludowa wobec przemian cywilizacji industrialnej*. „Kultura i Społeczeństwo” 1973, nr 1, t. 17.

⁸ K. Pietkiewicz, *Rola i znaczenie artystycznej tradycji ludowej we współczesnej kulturze polskiej*. „Polska Sztuka Ludowa” 1963, nr 2, s. 71.

⁹ W. Kamiński, *Perspektywy unowocześnienia działalności kulturalno-oświatowej w Polsce*. „Kroniki Kulturalno-Oświatowe CPARA”. Warszawa 1963, s. 13.

¹⁰ J. Szacki, *Tradycja. Przegląd problematyki*. Warszawa 1971, s. 237.

¹¹ E. Piotrowska, *Książka w życiu społeczeństwa kołobrzesckiego*. Koszalin 1971, s. 97. Innym obok czytelnictwa przykładem szybkich przeobrażeń w życiu kulturalnym ludności mogą być zmiany w umeblowaniu mieszkań. Zob. O. Mulkiwicz-Goldbergowa, *Przemiany urządzenia wnętrza współczesnej izby wiejskiej*. „Polska Sztuka Ludowa” 1967, R. XXI, s. 127. Najlepszym przykładem przeciwstawiania „nowoczesności” i tradycji oraz rozpatrywania ewolucji społecznej jako procesu racjonalizacji stosunków społecznych była socjologia Maxa Webera — dziś nieraz z tego powodu krytykowana. J. Szacki, *Tradycja*, op. cit. s. 69.

¹² Por. A. Pawełczyńska, *Dynamika przemian kulturowych na wsi — metoda badania głównych tendencji*. Warszawa 1966, s. 121 - 124, 141 - 142 oraz 248 - 250.

¹³ Por. J. Burszta, *Kategorie ludności i ich typ kulturowy w: Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*. Praca zbiorowa pod red. W. Markiewicza i P. Rybickiego. Poznań 1967, s. 177.

¹⁴ Spośród 471 towarzystw regionalnych i lokalnych działających w 1967 r. 76% powstało po roku 1956. W latach 1959 - 1967 pięciokrotnie wzrosła liczba towarzystw upowszechniających kulturę (z 34 na 169), dwu- i półkrotnie — stowarzyszeń miłośników regionu (z 71 na 173) oraz podwoiła się liczba towarzystw naukowych (z 9 na 19), natomiast słabiej rozwijały się stowarzyszenia artystyczne i rozrywkowe (ze 101 na 110). Zob. *Regionalne i lokalne stowarzyszenia kulturalne w Polsce*. Warszawa 1968, s. 8. Por. też: *Krajowa narada regionalnych i lokalnych towarzystw kulturalnych 22 - 23 III 1960 r. Wybrane materiały*. Warszawa 1960 oraz: *Funkcje i perspektywy działalności oświatowej w regionalnym ruchu kulturalnym*. Warszawa 1965, wyd. powielone CPARA, a także: *Rozwój regionalnych i lokalnych towarzystw kulturalnych*. Warszawa 1965.

¹⁵ A. Kłoskowska, *Kultura masowa. Krytyka i obrona*. Warszawa 1964, s. 143.
Zob też: E. Pietraszek, *Kultura ludowa i robotnicza wobec współczesnej problematyki kultury*. „Etnografia Polska” 1966, t. 10.

¹⁶ A. Wallis, *Socjologia i kształtowanie przestrzeni*. Warszawa 1971, s. 189.

¹⁷ K. Zygułski, *Ziemie Zachodnie w życiu kulturalnym Polski*, w: *Przemiany społeczne na Ziemiach Zachodnich*, s. 274.

¹⁸ S. Nowakowski, *Spółeczność lokalna a zagadnienie upowszechnienia kultury*. „Przegląd Socjologiczny” 1957, t. 11, s. 111.